

VLOGA NEFORMALNE EKONOMIJE PRI MIGRACIJSKIH PROCESIH V ŠPANJI

Izvleček

Prispevek obravnava povezavo med nedavno množično migracijo afriških delavcev v Španijo in potrebami španske neformalne ekonomije po neregistrirani poceni delovni sili. Čeprav neformalna ekonomija ni edini vzrok za sodobno imigracijo v Španijo, pa je bila v preteklosti vsekakor eden pomembnejših dejavnikov začetka ekonomske imigracije, ki je sedaj država ne zna zaustaviti niti z restriktivno migracijsko politiko niti z »obrambo« šengenske meje. Migracijski procesi pa ne dosegajo učinka izenačevanja neenakosti med revnimi in bogatimi; ravno nasprotno. Ekonomski imigranti so pogosto najnižji socialni razred, saj v migracijah potekajo procesi razlikovanja med državljani, »dobrimi« tuji in »slabimi« imigranti, v katerih interesi kapitala producirajo kontinuiteto neintegracije in izključevanja.

Abstract

Examined is the link between the recent mass migration of African laborers to Spain and the need of Spanish informal economy for inexpensive, unregistered labor. Although the latter is by no means the sole motive for contemporary migration to Spain it was definitely one of the most crucial elements of early economic immigration. As a result, Spain is as yet unable to stop it neither by restrictive immigration laws nor by »defending« the Schengen Border. Yet migration processes do not diminish differences between the rich and the poor but even strengthen them. There is a marked differentiation between the citizens of Spain, the so-called »good« foreigners, and »bad« immigrants. As a result, economic immigrants are often at the very bottom of the social scale, and it is in the interest of the capital to continue the policy of exclusion and foster nonintegration.

»Gracias a los inmigrantes, los esclavos tenemos criado.«

»Zahvaljujoč imigrantom, imamo tudi sužnji svoje služabnike.«

Zgornji grafit, ki sem ga leta 2004 opazil na železniški postaji v predmestju Barcelone El Masnou, zelo prodorno in provokativno odseva družbeno resničnost Španije v zadnjih dveh desetletjih, ko se je ob vedno močnejši imigraciji postopoma izoblikoval nov ekonomski in socialni razred prebivalstva – ekonomski imigranti. Velik del ekonomskih imigrantov se v Španiji nahaja na dnu družbene lestvice, poleg socialnih težav pa se na njihovih plečih lomijo tudi kopja družbene diskriminacije in političnih konfliktov. Priseljenci se po migraciji v Španijo znajdejo v zelo kompleksnih kontekstih, saj so njihove poti in (ne)integracijske strategije odvisne od ugodnih ekonomskih možnosti, novim imigrantom nenaklonjenih druž-

benih in političnih okoliščin ter restriktivnih in ekskluzivnih migracijskih in integracijskih politik ter politik državljanstva. Čeprav v Španiji migracije še zdaleč niso nov pojav, pa so v zadnjih dveh desetletjih dobile povsem nove razsežnosti, kar je opazno tako v vsakdanjem življenju kot tudi v medijskem in političnem diskurzu, kjer so stalna vroča tema. Skoraj ne mine dan, da ne bi dnevni časopisi poročali o imigraciji, »migracijski problematiki«, prebežnikih ali konfliktih med priseljenci in lokalnim prebivalstvom. Redko pa se pojavijo tudi prispevki, ki opozarjajo na pozitiven vpliv imigrantov na špansko družbo. Praviloma prevladuje negativna naravnost do imigracije, saj je ta nenadzorovana in nesistematična. Za velik del prebivalstva je imigracija največji socialni problem in potencialna kulturna grožnja (glej Solé in Parella 2003, 122), svoje težave pa v prvi vrsti pripisujejo pretirani imigraciji in šele nato visokim cenam stanovanj in življenja, brezposelnosti itd.¹ Zlasti problematična je množična ilegalna imigracija, kar je opazno na primer v Almeriji na jugu Španije, kjer so se od leta 2000 večkrat soočili celo z nepričakovanimi izbruhi nestrpnosti in rasizma, ki sta ju do neke mere podpirali tudi uradna državna in krajevna politika. (glej Checa 2001) Paradoksalno pa je, da so na jugu Španije prav (ilegalni) ekonomski imigranti – predvsem Maročani, Alžirci in Senegalci – z delom na črno v gradbeništvu in zlasti v intenzivnem poljedelstvu v velikih pokritih toplih gredah (*invernaderos*) omogočili izreden gospodarski razvoj celotne regije.

Španija kot vozlišče migracijskih tokov

Začetki imigracije v južno Evropo segajo v šestdeseta leta 20. stoletja, množična ekonomska imigracija pa se je začela pred približno dvajsetimi leti.² Španija je bila namreč v preteklosti zlasti emigrantska država, saj so se pred drugo svetovno vojno Španci zaradi ekonomskih in političnih razlogov selili v perspektivne države hitro razvijajoče se Latinske Amerike, po drugi svetovni vojni pa tudi v Združene države Amerike in bogatejše države severne Evrope. V šestdesetih letih 20. stoletja pa so v Španijo začeli prihajati premožnejši upokojenci iz severnoevropskih držav, zlasti iz Velike Britanije. V topli mediteranski deželi so sprva ostajali le čez zimo, sčasoma pa so se mnogi odločili za stalno naselitev. V južnih in obmorskih predelih Španije živijo Angleži, Nemci in drugi priseljenci iz

¹ Po mnenju 54 odstotkov prebivalstva naj bi bile migracije najbolj pereč problem v Španiji. (Videmšek 2005, 10)

² Pri tem upoštevam le mednarodne oziroma transnacionalne migracijske tokove. V Španiji so sicer potekale tudi močne notranje migracije med različnimi provincami (zlasti iz Andaluzije in Galicije v Katalonijo, Baskijo ter Kastiljo) ter s podeželja v urbana središča.

severne Evrope v precej velikih skupnostih, ki delujejo kot nekakšne enklave privilegiranih imigrantov. (glej npr. O'Reilly 2000; Carella in Pace 2001; Solé in Parella 2003)

Po letu 1976 je v Španijo prebegnilo tudi precej Argentinecev, ki so se umaknili pred represijo zadnje argentinske vojaške diktature med letoma 1976 in 1983. (glej Olmo 1990; 2002) Bežali so predvsem levičarsko usmerjeni intelektualci, ki so se v Španiji znašli kot nadpovprečno izobraženi ljudje, in spodbujali razvoj novih storitev in ustvarjali delovna mesta. Zaradi njihovega večinoma evropskega porekla in visoke izobrazbe ter majhnega števila (zlasti v nasprotju s številom emigrantov) so bili imigranti v Španiji do sredine osemdesetih let 20. stoletja skoraj neviden pojav.

Sredi osemdesetih let 20. stoletja so se migracijski tokovi povsem obrnili, ekonomske migracije v južno Evropo pa so postale ena najpomembnejših modernih migracijskih teženj v Evropi. (glej Baghana 1997; King 2000; 2001) Število imigrantov je začelo strmo naraščati, prav tako pa se je izrazito spremenila njihova nacionalna, izobrazbena in religiozna struktura. Leta 1986 je bilo v Španiji le 275.000 legalnih priseljencev, njihovo število pa se je do leta 2000 povzpelo na 895.720 (Solé in Parella 2003, 121), do leta 2005 pa celo na 2.054.453, kar je približno pet odstotkov vsega prebivalstva. Kljub vidnemu prirastu števila priseljencev iz Afrike, Azije in Latinske Amerike je bil delež evropskih priseljencev leta 1999 še vedno 45-odstoten, ta delež pa je do leta 2005 padel na 34 odstotkov. Med njimi je bilo največ Britancev, Nemcev in Portugalcev (Carella in Pace 2001, 65), zadnja leta pa je v Španiji svoje možnosti poiskalo zelo veliko delavcev iz držav vzhodne Evrope.

V preteklosti so bili priseljenci večinoma iz severne Evrope ali Latinske Amerike, kristjani ter relativno visoko izobraženi. V zadnjih dveh desetletjih pa so se jim pridružili še delavski imigranti iz Afrike, Latinske Amerike in vzhodne Evrope. V spodnji tabeli je razvidno število legalnih imigrantov glede na kontinent in državo emigracije, med katerimi so zajete le najbolj številčne migrantske skupine.³ Preseneča zlasti dejstvo, da večina legalnih priseljencev v Španiji izvira iz Evrope, sledijo jim tisti iz Latinske Amerike in šele nato iz Afrike. Ta podoba ne sovпада s popularno podobo množičnih afriških imigrantov. Tudi v tem oziru so namreč problematični pravni statusi (oziroma ilegalnost imigrantov), kar kaže na neskladnost med restriktivno migracijsko politiko ter potrebo po poceni delovni sili.

Razlogi za imigracijo

Med razlogi za atraktivnost Španije in drugih držav južne Evrope med ekonomskimi migranti sta King in Rybaczuk (1993) navedla različne dejavnike potiska in vleke, med njimi zlasti geografsko in kulturno bližino Afrike, od koder izvira največ ekonomskih imigrantov, ki pogosto ilegalno prebegnejo čez meje Evropske unije. Politične spremembe, integracija Španije v strukture Evropske unije in stabilna gospodarska rast

Država emigracije	Št. imigrantov, 2005
Afrika	511.196
- Alžirija	28.127
- Maroko	396.668
- Senegal	19.943
Amerike	693.241
<i>Severna Amerika</i>	<i>17.021</i>
<i>Srednja in Južna Amerika</i>	<i>676.220</i>
- Argentina	59.008
- Dominikanska republika	44.431
- Ekvador	229.050
- Kolumbija	145.656
- Kuba	31.579
- Peru	73.145
Azija skupaj	146.503
- Filipini	18.466
- Kitajska	73.936
- Pakistan	18.678
Evropa skupaj	701.230
<i>Evropska unija</i>	<i>523.367</i>
- Francija	50.785
- Italija	75.636
- Nemčija	70.774
- Portugalska	52.811
- Velika Britanija	136.766
- Poljska	27.248
<i>Druge evropske države*</i>	<i>177.863</i>
- Bolgarija	33.188
- Romunija	88.940
- Ukrajina	28.786
- Oceanija	1.211
- Neopredeljeno	1.072
Skupaj	2.054.453

Vir: Ministrstvo za delo in socialne zadeve Kraljevine Španije: <http://extranjeros.mtas.es/es/general/indice_marzo05.html>, pregledano 14. 8. 2005.

* Statistika prikazuje stanje leta 2005, ko Bolgarija in Romunija še nista vstopili v Evropsko unijo. Z njunim vstopom v EU se bo status priseljencev sicer spremenil, še vedno pa bodo veljale določene kvotne omejitve.

so iz migrantske države naredile idealno okolje za ekonomske imigrante. Šele imigranti lahko namreč zadovoljijo velika povpraševanja po poceni nekvalificirani delovni sili, ki jo zahtevajo nekateri gospodarski sektorji – zlasti gradbeništvo, ki so ga spodbudila tudi velika strukturna vlaganja Evropske unije (Mendoza 2000), intenzivno poljedelstvo (Checa 2001; Carella in Pace 2001) in turizem. Migracijo je včasih omogočal tudi razmeroma enostaven ilegalni prestop španske meje, ki ni bila pripravljena na množično imigracijo. Glavni razlog za množično imigracijo pa je verjetno podoba evropske blagi-

³ Poleg legalnih imigrantov je v Španiji še precej ilegalnih imigrantov, zlasti Afričanov. Ocene njihovega števila se gibljejo proti milijonu.

nje, za katero mnogi šele po prihodu ugotovijo, da ne ustreza resničnemu stanju. Tu se namreč srečujejo s situacijami, ki ne ustrezajo predstavam, s katerimi so prišli, saj jih spremljajo revščina, neenakost in nemoč, doleti pa jih tudi diskriminacija in izključevanje.

Laura je Evropo označila kot podobo blaginje, ki pa je »le fatamorgana in izgine, ko se ji približaš«. Konstruirani imaginarij vzdržujejo povratni migranti in transnacionalni stiki, verjetno pa vsaj za nekaj let ali celo za generacijo zaostaja za dejansko situacijo.

Imigracija v južno Evropo se od predhodnih imigracijskih tokov v severno Evropo bistveno razlikuje v statusu ilegalnosti. Ta je posledica skupne evropske migracijske in mejne politike ter privlačnosti velike neformalne ekonomije, ki podpira in celo potrebuje imigrantske delavce. (Baldwin-Edwards 1999, 3) Če je bila migracija v severno Evropo po drugi svetovni vojni pretežno urejena, pa je imigracija v južno Evropo v zadnjih dveh desetletjih pogosto ilegalna.

Stalker (2002, 152) je v pregledu migracijskih teženj v Evropi za splošno razumevanje migracijskih tokov opredelil štiri kategorije migracij, ki so zaznamovale tudi glavna migracijska obdobja od druge svetovne vojne do sedanjosti: ekonomske migracije, združevanje družin (pogosto imenovane tudi verižne migracije), nedokumentirane delavce ali ilegalne imigrante ter prosilce za azil (ki postanejo begunci, ko jim odobrijo azil).

Obdobje najmočnejših migracijskih tokov je sledilo drugi svetovni vojni, ko se je v Evropi razselilo okoli 15 milijonov ljudi. Ta težnja je kmalu po vojni pojenjala, začele pa so se delavske migracije. Visoka gospodarska rast je Franciji, Nemčiji, Veliki Britaniji in nekaterim drugim državam severne Evrope omogočala zaposlovanje delavcev iz južne Evrope, zlasti iz Španije, Portugalske, Italije in Jugoslavije, pa tudi iz Turčije. Poleg migrantov iz evropskih držav so delo v zahodni in severni Evropi začeli iskati priseljenci iz nekaterih nekdanjih kolonij – Francija je sprejemala migrante iz severne Afrike, Velika Britanija pa migrante iz Indije, Pakistana in s Karibov. Z množičnimi prihodi tujcev pa se je v družbi začelo pojavljati tudi nasprotovanje pretirani imigraciji.

Obdobje sprejemanja ekonomskih migrantov v severni Evropi se je končalo z gospodarsko recesijo, ki je sledila naftni krizi leta 1973. Večina evropskih držav je novim imigrantom začela zapirati vrata, splošni odnos državljanov do priseljencev pa se je poslabšal. Nekaj se jih je vrnilo v izvirne domovine, a večina je ostala in kljub novim birokratskim oviram so se jim lahko pridružili drugi člani družin. (Stalker 2002, 153) Ovire imigracijske politike so namreč zlasti otežile integracijo priseljencev, nikoli pa niso uspele povsem zaustaviti prihoda novih imigrantov. (Wikan 2002, 39)

Sredi osemdesetih let 20. stoletja so za imigrante začele postajati privlačne nekatere nekdanje emigrantske države, zlasti Italija in Španija, ki sta bili v preteklosti le prehodni državi. Migranti so se na poti iz Afrike v Francijo in severno Evropo ustavili tudi v južni Španiji, kjer so našli zaposlitev v hitro razvijajočem se intenzivnem poljedelstvu in gradbeništvu. »Almerijski model« poljedelstva, ki so ga razvili revni domačini, ko so začeli postavljati prve velikanske tople grede (*invernaderos*), v katerih so lahko celo leto pridelovali zele-

njavo, temelji ravno na zaposlovanju slabo plačanih imigrantskih delavcev in je bil ključ do hitrega razvoja gospodarstva celotne regije. (Carella in Pace 2001, 70) Hiter razvoj regije je tako temeljil zlasti na dveh komplementarnih dejavnostih – poljedelstvu in turizmu – in je omogočal zaposlitev velikemu številu priseljencev, ki pa so kljub zaposlitvi ostajali na družbenem obrobju.

Ekonomske migracije in neformalna ekonomija v Španiji

V Španiji tri četrtine imigrantov dela v petih ekonomskih sektorjih, za katere veljajo »najslabši zaposlitvenimi pogoji, tako v smislu človeškega kapitala, delovnih odnosov, delovnih pogojev in zaslužka«. (Solé in Parella 2003, 123) Legalni imigranti so leta 1999 delali zlasti v zasebnih gospodinjstvih (26,4 odstotka), poljedelstvu (21,2 odstotka), kot nekvalificirani delavci v hotelih in gostinstvu (11,7 odstotka), kot nekvalificirani delavci v gradbeništvu (9,4 odstotka) ter v trgovini (7,4 odstotka). (glej Solé in Parella 2003) Poleg tega mnogi legalni in ilegalni migranti opravljajo sezonska dela v neformalni⁴ ali sivi ekonomiji, ki jo zaznamujejo fleksibilnost delovne sile, slabi delovni pogoji, (pre)nizki zaslužki in neurejen status socialnega varstva.

Neformalna ekonomija je v celotni južni Evropi zelo pomembna, v Španiji pa predstavlja kar 23,1-odstotni delež celotnega bruto nacionalnega produkta. Visok delež neformalne ekonomije postavlja Španijo v sam vrh med evropskimi državami, višje sta le še Grčija ter Italija, ki ima prav tako veliko število ilegalnih priseljencev. (Baldwin-Edwards 1999, 5) Sezonska dela,časne zaposlitve in povpraševanje po ilegalnih delavcih na eni strani ter vedno težja pridobitev delovnega dovoljenja po drugi strani, so pripeljala do tega, da je po nekaterih ocenah v Španiji število ilegalnih priseljencev že leta 1990 za petino preseglo registrirane priseljence. (Jahn in Straubhaar 1999, 24)

Če primerjamo migracijske tokove v južni Evropi s predhodno migracijo v severno Evropo, lahko ugotovimo, da se migracijski procesi razlikujejo ravno zaradi prisotnosti velike neformalne ekonomije v državah južne Evrope. V severno Evropo, kjer je bila imigracija že v preteklosti precej bolj regulirana kot v južni Evropi, so se praviloma selili nižje izobraženi delavci, ki so se zaposlovali s posredovanjem državnih agencij ter so bili na ta način vključeni v formalno ekonomijo. Zaradi večjega nadzora nad ekonomijo in urejenega imigrantskega zaposlovanja ni bilo večjega ilegalnega prebežništva. Imigranti so imeli z bilateralnimi pogodbami urejen pravni status ter zagotovljene temeljne socialne in zdravstvene pravice. Čeprav jih je bilo zlasti v Nemčiji zelo veliko, so imigranti tvorili nacionalno dokaj homogene skupine.

V nasprotju z imigracijo v severni Evropi pa je stanje v južni Evropi precej drugačno – skupine imigrantov so manjše, raz-

⁴ »Neformalna ekonomijo« (Baghana 1998; Baldwin-Edwards in Arango 1999; Solé in Parella 2003) nekateri avtorji imenujejo tudi »skrito« ali »vzporedno ekonomijo« (Carella in Pace 2001), »črna ekonomija« (Williams in Windebank 1995) ter »ilegalno ekonomijo«. (Baldwin-Edwards 1999)

pršene, nacionalno raznovrstnejše in nepovezane. Imigranti se zaposlujejo v neformalni ekonomiji pri zasebnih delodajalcih, nimajo urejenega pravnega statusa ter socialnega in zdravstvenega varstva, zato njihovo bivanje in delo zaznamuje ilegalnost (prebežništvo, ilegalni prehod meje ter ilegalno delo). Mednarodne bilateralne pogodbe največkrat urejajo le izgon oziroma vračanje v državo, od koder so prišli, ne rešujejo pa statusa imigrantov. Imigracija v južni Evropi se od tiste v severni Evropi bistveno razlikuje ravno v statusu ilegalnosti ter privlačnosti velike neformalne ekonomije.

Zaradi urbanizacije, migracij iz vasi v mesta ter rasti izobrazbene strukture domačinov so nekateri gospodarski sektorji ostali (ali postali) konkurenčni le, če so maksimalno znižali stroške in se naslonili na poceni delovno silo, ki so jo našli v afriških priseljenicah. Takšen model je na primer v Almeriji in v pokrajini El Maresme v Kataloniji omogočil hiter razvoj in velike zasluške v poljedelstvu.

Primer izjemnega razvoja na podlagi intenzivnega poljedelstva je mesto El Ejido v provinci Almerija, kjer gospodarstvo celotne regije temelji zlasti na dveh gospodarskih dejavnostih – na poljedelstvu in turizmu. Razvito turistično infrastrukturo najdemo vzdolž obale, poljedelstvo pa v notranjosti. El Ejido, ki leži v puščavi, in je od sredozemske obale oddaljen le približno deset kilometrov, je v treh desetletjih postal središče poljedelstva v Almeriji in sinonim uspešnega razvoja. Ima izredno razvito infrastrukturo in je vozlišče stalnih tokov, saj je s transportnimi potmi povezan s celotno Evropo, kamor vse leto dnevno razvažajo sveže sadje in zelenjavo. Razvijati se je začel v šestdesetih letih 20. stoletja, v zadnjih dveh desetletjih pa je postal središče ene najbogatejših pokrajin v Andaluziji. Z razvojem se je izredno povečalo tudi število njegovih prebivalcev; sredi 20. stoletja je imel le dva tisoč prebivalcev, zdaj pa v El Ejidu živi več kot 50 tisoč ljudi – skupaj z bližnjo okolico ima celo 115 tisoč prebivalcev. (Checa 2001, 23)

Razlog ekonomskega uspeha je intenzivno poljedelstvo v ogromnih plastičnih toplih gredah, imenovanih *invernaderos*,⁵ ki zadržujejo toploto in vlago, in v katerih lahko rastline uspevajo vse leto. Po almerijski puščavi se raztezajo okoli pet metrov visoke strukture, ki v širino merijo do dvajset metrov, v dolžino pa tudi do sto metrov. Na prvi pogled se zdijo podobne nizkim tovarniškim poslopjem, le da so sestavljene iz kovinskega ogrodja, na katerega je napeto plastično pokrivalo. So skoraj nepredušno zaprte, le na vrhu imajo zračnik. Bistvena kvaliteta takšnih struktur je zadrževanje vlage. Sicer suha puščavska klima se namreč znotraj toplih gred spremeni v vlažno vročino. Idealni pogoji za uspevanje poljščin pa so obenem izredno težki in nezdravi pogoji za delavce, saj se poleti v toplih gredah segreje do 50 °C, mikroklima pa doseže 100-odstotno relativno vlažnost.

V osemdesetih letih 20. stoletja se je v Almeriji začel hiter razvoj poljedelstva, ki je prinašal bogastvo s produkcijo zelenjave ali »zelenega zlata«. (Checa 2001, 15) Ta tip poljedelstva, znan kot »almerijski model«, so v glavnem razvili revni prebivalci okoliških hribov, ki so bili sami v preteklosti pogosti ekonomski emigranti. Z lastnim delom in brez zuna-

nje finančne pomoči so začeli postavljati prve tople grede, v katerih so pozneje zaposlovali imigrantske delavce. »Iz samookorščanja revnih družin se je razvilo izkoriščanje delovne sile imigrantov, iz revščine in pridelave za lastne potrebe se je razvila bogata gospodarska dejavnost, revni delavci pa so postali bogati lastniki« (Checa 2001, 16), ki za potrebe poljedelstva potrebujejo veliko priseljencev.

Mnogi delavci so afriški priseljenici. Skozi Almerijo so že pred letom 1980 vodile pomembne migracijske poti (Carella in Pace 2001), saj je bila pot od Maroka skozi Španijo ena pomembnejših za prehode delavskih migrantov, ki so v Franciji opravljali najrazličnejše sezonske dejavnosti, povezane s poljedelstvom in sadjarstvom. (glej Martínez Veiga 1997; 1999; Corkill 2001)

Že pred dvajsetimi leti so nudili dovolj dobre možnosti za takšno delo tudi kraji v Murciji in Almeriji, kjer so vzpostavljali intenzivno poljedelstvo. Murcija je sčasoma postala ena vodilnih španskih regij v pridelavi sadja, zlasti agrumov, v Almeriji pa so se usmerili na pridelavo zelenjave v toplih gredah. Intenzivno pridelovanje sadja in zelenjave je le delno formalizirana oblika gospodarske dejavnosti, delno pa sodi v neformalno ekonomijo, ki je omogočila zaposlitev velikemu številu priseljencev, med njimi tudi mnogim ilegalnim. Zaposlitev v poljedelstvu je neredna dejavnost, pogosto neformalna in temelji le na ustnem dogovoru med delodajalcem in zaposlenimi. Produkcijo in visoke zasluške lastnikov tako omogoča »skoraj suženjsko izkoriščanje dela imigrantov«. (Checa 2001, 14)

Sedaj se tisoče toplih gred kot morje plastike razteza na vseh ugodnih lokacijah v južni Španiji, v njih pa še vedno najdejo delo ilegalni imigranti, ki nimajo nikakršnega pravnega in socialnega varstva. Ilegalnost migrantov, njihova neintegriranost in marginalni status ter delo v neformalni ekonomiji je bil dolgo časa zaželen in uspešen gospodarski model, toda pojavili so se družbeni problemi, kot so naraščajoča ksenofobija, diskriminacija in izbruhi nasilja.

V El Ejidu in drugih podobnih krajih delodajalci pobirajo delavce na mestnih vpadnicah ali drugih lokacijah in jih prepeljejo na delo. Tam delajo okoli 12 ur, nakar za celodnevno delo prejmejo okoli 15 do 20 evrov. Naslednji dan se zgodba ponovi. Če ni potrebe po delu, jih delodajalci pač zaposlijo manj. Včasih delavcem niti ne plačajo, slabi pogoji pa občasno pripeljejo tudi do konfliktov. Na ta način ilegalni imigranti ves čas ostajajo v poziciji nemoči. Njihova edina prednost je v tem, da ne nadzirajo njihovega gibanja, zato se pogosto selijo in opravljajo različna sezonska dela.

»Evropska trdnjava«?

V zadnjih dveh desetletjih so migracijske procese v Evropi poleg ekonomskih migrantov zaznamovali še ilegalni prebežniki, prosilci azila in begunci. V Evropi je med letoma 1989 in 1998 zaprosilo za azil več kot štiri milijone ljudi, med katerimi pa je večina prišla iz drugih evropskih držav. (Stalker 2002, 153, 161) Mnogo migrantov iz vzhodne Evrope se je usmerilo v bogatejše dežele zahodne in severne Evrope, toda mnogi so naleteli na zaprte meje. Že v zgodnjih osemdesetih letih 20. stoletja je na tisoče Turkov, ki so že delali v Nemčiji,

⁵ Beseda *invernadero*, 'topla greda' oziroma 'rastlinjak', izhaja iz besede *invernada*, ki pomeni 'zimsko zatočišče'.

zaposilo za azil, saj so tako dobili možnost trajne ureditve svojega statusa. Evropske države so posamično ali skupno še tesneje zapirale zunanje meje, zato je vedno več priseljencev prihajalo ilegalno. (glej npr. Geddes 2003; primerjaj Pajnik, Lesjak in Gregorčič 2001; Lipovec Čebren 2002)

Zelo se je razvila tudi ilegalna dejavnost tihotapstva prebžnikov čez zunanje »šengenske« meje Evropske unije. Migracijski procesi so tesno prepleteni s samim ustrojem evropskih držav in zlasti z Evropsko unijo – v procesu izgradnje Evropske unije so notranje meje postale zelo prehodne, zunanje pa so trdno zaprli, da bi zunaj zadržali potencialne imigrante. (Stolcke 1995, 2)

Migracijam v Evropi po eni strani namenjajo ogromno pozornosti in sredstev, po drugi pa reakcije nacionalnih držav in njihovih prebivalcev kažejo na nepripravljenost in nepoznavanje teh družbenih procesov. O migracijah se največkrat govori kot o problemih, »krizah« (Zolberg 2001) in grožnjah za obstoječo socialno, ekonomsko ter kulturno ureditev, kar prikriva velik pozitivni pomen in izničuje doprinos migrantov k obnovitvi in vzdrževanju blaginje evropskih držav. (Geddes 2000, 1) Migracije zaenkrat ostajajo zelo pomembne tako za evropske države kot tudi za notranjo integracijo Evropske unije.

Z velikostjo Evropske unije so se povečale tudi njene zunanje meje, krepí pa se pomen čim boljšega nadzora tokov ljudi in blaga čez zunanje meje. Španija je v položaju zunanjega branika »evropske trdnjave« (Geddes 2000) skupaj s še drugimi državami južne Evrope, ki imajo dolge in zelo prepustne meje. Čeprav je Španija za mnoge migrante sprva le prehodna država, pa v njej ostajajo, saj jim velika neformalna ekonomija ponuja dobre možnosti za delo. V celotni Evropi naj bi bilo po nekaterih ocenah okoli tri milijone ilegalnih priseljencev, kar je okoli 15 odstotkov celotne populacije tujcev. (Stalker 2002, 157) Največje deleže imajo prav države južne Evrope, zlasti Španija, ki ima dokaj restriktivno politiko (vsaj v primerjavi s sosednjo Portugalsko), in je imela leta 2000 vsaj 245 tisoč ilegalnih migrantov – toliko jih je zaposilo za legalizacijo statusa.⁶ Ilegalni imigranti niso socialno in zdravstveno zavarovani, delodajalci ne plačujejo davkov na dohodnino, delavci pa so v poziciji nemoči, v kateri ne morejo postavljati nobenih zahtev državi ali delodajalcem. Leta 2004 se je število ilegalnih imigrantov v Španiji po nekaterih ocenah približalo milijonu,⁷ večina pa je bila zaposlena v gradbeništvu, intenzivnem poljedelstvu ali pri domači pomoči.

Odnos države sprejemnice pomembno vpliva na migracijske tokove, saj z določanjem in dodeljevanjem pravnih statusov ločuje med državljani, legalnimi imigranti in ilegalnimi imigranti. Evropske imigracijske politike, ki so »mešanica restriktivnih tendenc /.../ in razlikovalnih procesov vključevanja in izključevanja migrantov in njihovih potomcev« (Geddes 2000,

1), so aktivni dejavnik pri »segmentaciji delovne sile in diskriminaciji imigrantov«. (Solé in Parella 2003, 127) Migracijske politike imajo torej pomembno vlogo tudi pri strateškem nadzorovanju in urejanju trga delovne sile.

Migracijska politika in regularizacije ilegalnih migrantov

Španska migracijska politika v prvi vrsti konceptualno in pravno ločuje med nadzorom migracijskih tokov iz držav članic Evropske unije in držav zunaj EU. (Solé in Parella 2003) Slednje sodi pod restriktivno politiko evropske migracijske politike in varovanja zunanje, »šengenske« meje, manifestacije obrambne drže proti »grožnji«, ki naj bi jo predstavljali tujci. Migracijske politike evropskih držav pa niso bile vedno tako restriktivne. V petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja so bile migracijske politike v splošnem precej liberalne, čeprav so države že tedaj uveljavljale omejitve. Britanci so na primer dovolili imigracijo vsem prebivalcem nekdanjega britanskega imperija, ki so bili v pravicah izenačeni z drugimi državljani. (Stalker 2002, 165) V Franciji so imigrantom iz kolonij priznali francosko državljanstvo,⁸ podobne povezave s svojimi kolonijami pa so imeli še Belgijci in Nizozemci. Belgija, Nizozemska in Nemčija so dovoljevale vstop delavcem iz južne Evrope (zlasti Špancem), Maroka in Turčije. Nemci so še posebej spodbujali imigracijo mladih delavcev iz Turčije, Jugoslavije, Tunizije in Maroka. Tudi Švica je sprejela veliko imigrantov, a je imela obenem zelo strogo in selektivno migracijsko politiko. Ilegalne imigrante in tiste, ki se niso vključevali v njihov model, so izgnali. Tega države severne Evrope še niso udejanjale, čeprav se je tudi tja nekaj ljudi priselilo ilegalno. Skandinavske države so vzpostavile skupen delovni trg, tako da so delavci lahko prosto prehajali meje, zunanjo imigracijo pa so bolj nadzorovali.

Obdobje prvih treh desetletij povojnih selitev v Evropi so tako najbolj zaznamovali ekonomski migranti. Do sedemdesetih let 20. stoletja, ko so evropske države uvedle strožji nadzor nad potni migrantov in uveljavile restriktivne migracijske politike, se je mnogo imigrantov že ustalilo. Tem so se praviloma pridružili drugi družinski člani ali pa so si ustvarili družine.

Evropske države so do leta 1985 vodile razmeroma neodvisne državne imigracijske politike, po tem letu pa so mnoge začele upoštevati smernice šengenskega sporazuma. Šengenski sporazum je sprva podpisalo pet držav, pozneje pa so se mu pridružile še druge⁹ – med njimi naj bi se mu bo predvidoma leta

⁶ Seveda pa je število višje, saj niso vsi ilegalni imigranti vložili prošnje (prošnje so odobrili le tistim, ki so lahko dokazali vsaj dve leti neprekinjenega bivanja in dela v Španiji).

⁷ Leta 2005 se je njihovo število bistveno zmanjšalo, saj so v treh mesecih regularizacije (marec do maj 2005) odobrili pravico do bivanja v Španiji kar 700 tisoč ilegalnim priseljencem. Videmšek pa kljub regularizaciji velikega števila ilegalnih priseljencev navaja (verjetno malo pretirano) oceno o skoraj poldrugem milijonu ilegalnih imigrantov. (2005, 10)

⁸ Francosko državljanstvo je pripadalo tudi prebivalcem kolonij, a ko so se te osamosvojile, so njihovi državljani postali tujci. Alžirci, ki so bili v času osamosvojitve v Franciji, so se morali odločiti bodisi za francosko ali alžirsko državljanstvo. Zaradi političnih razlogov jih je mnogo zavrnilo francosko državljanstvo in so v Franciji postali tujci. Njihovi otroci, ki so bili rojeni v Franciji, pa so že ob rojstvu postali francoski državljani. (glej Stolcke 1995, 9)

⁹ Španija je podpisala šengenski sporazum leta 1992, uveljavila pa ga je leta 1995. Pred širitvijo Evropske unije leta 2004, ki je predvidela vključevanje novih držav EU tudi v šengensko območje, so bile podpisnice Avstrija, Belgija, Danska, Finska, Francija, Grčija, Islandija, Italija, Luksemburg, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Portugalska, Španija in Švedska. Velika Britanija in Irsko sicer nista

2008 pridružila tudi Slovenija. Bistvo sporazuma je ukinitve nadzora notranjih meja in prost prehod ljudi in blaga znotraj Evropske unije, obenem pa je sporazum predvideval tudi skupni poostreni nadzor zunanjih meja, kar se popularno imenuje tudi »evropska trdnjava«. (Stalker 2002, 166)¹⁰ Zlasti zaradi restriktivnih ukrepov in migracijskih politik so zadnje obdobje selitev po Evropi zaznamovali ilegalni migranti.

Špansko migracijsko politiko je začrtal migracijski zakon iz leta 1985, ki so ga večkrat spremenili glede na politično usmeritev vladajoče koalicije.¹¹ Zakon, ki je prilagojen smernicam zakonodaje Evropske unije, je urejal naraščajočo imigracijo v Španijo – določal je procedure vstopa, pridobitve bivalnega in delovnega dovoljenja v Španiji ter predvideval sankcije proti ilegalnim migrantom. Zakon je od leta 1985 do 2000 v temelju razločeval med ilegalnimi in legalnimi migranti, po letu 2000 pa so obema kategorijama izenačili vsaj temeljne pravice (nujna zdravstvena pomoč, šolanje otrok itd.).

Namen imigracijske politike je zadrževati (in urejati) migracijske tokove in težnje ter izkoreniniti ilegalno migracijo, a jo dejansko celo ustvarja. (Solé in Parella 2003, 127) Zakonsko sta urejena le prehod meje in pridobitev dokumentov, politika postopne integracije migrantov pa dejansko ne obstaja. Migranti, ki ne dosežejo zakonskih zahtev, postanejo ilegalni migranti, ki ne morejo formalizirati svojega bivanja in dela, ter so zato obsojeni na delo v neformalni ekonomiji. Delovna dovoljenja je mogoče dobiti le tam, kjer je primanjkljaj delovne sile za določene dejavnosti, kar pomeni, da imigranti nimajo prav veliko možnosti izbire služb in so zato skoncentrirani v marginalnih gospodarskih dejavnostih. Poleg tega v preteklosti niso imeli nikakršne pogajalske moči v odnosu do delodajalcev, saj je bilo njihovo delovno dovoljenje (in s tem tudi dovoljenje za bivanje) odvisno od podaljšanja delovnih pogodb. V takšnih situacijah so bili imigranti pogosto tarče ekonomskega in socialnega izkoriščanja na račun državne

politike in zaslužkarskih posameznikov. To so leta 1996 spremenili z uredbo, ki je odpravila pogoj sklenjene delovne pogodbe za podaljševanje dovoljenja za bivanje in delo.

Ilegalnost migrantov je predvsem pravni status, ki je posledica nacionalne in nadnacionalne usmeritve migracijskih politik.

Nekatere zahodnoevropske države so začele regulirati ilegalnost že v sedemdesetih letih 20. stoletja (DeGenova 2002, 419), v Španiji pa so po prvem zakonu o tujcih leta 1986 legalizirali status 44 tisoč ilegalnim imigrantom.

Naslednje regularizacije¹² ilegalnih priseljencev so v Španiji potekale leta 1991, ko je svoj status uredilo 108.321 priseljenec, leta 1996, ko je po dopolnitvi Zakona o tujcih uredilo status še 14.653 priseljencev, leta 2000, ko so pozitivno ugodili polovici od približno 244 tisoč prošenj za legalizacijo (Carella in Pace 2001, 66), ter leta 2005, ko so legalizirali status približno 700 tisoč ilegalnim priseljenecem.

Migracijska »problematika«, interesi kapitala in nezmožnost enakopravne integracije

Zadnja regularizacija, ki so jo pripravili jeseni 2004, začela pa se je spomladi 2005, je del spremenjene integracijske politike, ki jo skušajo vpeljati španski socialisti. Kot trdijo, so s tem skušali popraviti težave, ki jih je povzročila prejšnja oblast, ki se je strogo držala načela, »kdor vstopi ilegalno, ne more legalizirati svojega statusa, temveč se mora vrniti v svojo državo«. Težave pa so kompleksne, saj je ilegalnost imigrantov močno povezana s potrebami v rastoči neformalni ekonomiji, ki jo želi vlada učinkoviteje nadzorovati. Pri regularizaciji ilegalnih imigrantov so upoštevali kriterije, kot so čas bivanja v Španiji, družinska situacija in delo. Kdor ima delovno pogodbo, je lahko zaprosil za avtomatično ureditev statusa, sicer pa so lahko status legalizirali tisti, ki so živeli v Španiji »dogleden čas« pred napovedano regularizacijo, gotovo pa vsaj v »kaotičnem času« prejšnje vlade.¹³

Vladna uredba o možnosti legalizacije ilegalnih statusov je bila velika priložnost za tisoče ilegalnih migrantov, ki so lahko z ureditvijo statusov rešili vrsto birokratskih absurdnosti, uredili socialna in zdravstvena zavarovanja ter se normalno vključili na trg delovne sile in v formalno ekonomijo. Toda ilegalnost migrantov in kontinuiteta njihove neintegracije ostajata pomembna dejavnika španske ekonomije, ki še vedno močno temelji na neformalnem izkoriščanju poceni delovne sile. Dokler bo glavno vodilo družbenega razvoja le čisti dobiček, lahko pričakujemo nadaljevanje socialne neenakosti in izključevanja ter vrsto drugih družbenih problemov, ki jih sprožajo migracijski procesi v Evropi.

podpisnici, a vseeno izvajata šengenski sporazum. Norveška in Islandija, ki nista članici EU, pa sta podpisnici šengenskega sporazuma, saj sta tako s skandinavskimi državami ohranili odprte meje, ki so v veljavi že od leta 1952. (Skandinavski model odprtih meja med Norveško, Švedsko, Finsko, Dansko in Islandijo je predhodnik šengenskega sporazuma.)

¹⁰ Sam se ne strinjam s številnimi kritiki šengenskega sporazuma, ki omenjeni sporazum krivijo za nastanek »trdnjave Evrope«. Naivno bi bilo namreč misliti, da se ob sodobnih migracijskih pritiskih nadzori meja tistih držav, ki so v območju šengenskega režima, ne bi zaostri, če bi države ostale zunaj tega območja.

¹¹ Migracijsko politiko je urejal večkrat spremenjeni Zakon o tujcih (*Ley de extranjería*), ki se pravilno imenuje Zakon o pravicah in svoboščinah tujcev v Španiji in njihovi socialni integraciji (*Ley sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social*). Leta 1985 je bil sprejet *Ley Organica 7/85*, spremenjen leta 1996, še enkrat decembra 1999, s ponovno zmago Ljudske stranke (*Partido popular*) leta 2000 pa je doživel novo spremembo (*Ley Organica 4/2000*) in začel veljati naslednje leto (glej Solé in Parella 2003; Carella in Pace 2001). Migracijsko politiko so nazadnje spremenili leta 2004, ko so na volitvah zmagali socialisti (*Partido Socialista Obrero Español*) in sprožili regularizacijo ilegalnih priseljencev. Kljub spremenjeni migracijski politiki in množični legalizaciji ilegalnih imigrantov pa socialisti (še) niso spremenili tudi zakona o tujcih.

¹² Občasne možnosti zakonske ureditve pravnih statusov ilegalnih priseljencev v Španiji imenujejo 'regularizacija' (*regularización*) ali celo 'legalizacija' (*legalización*) oziroma 'rehabilitacija' (*blanqueada* – dobesedni pomen je 'pranje' in 'beljenje'), kar poudarja kriminalni značaj ilegalne migracije.

¹³ Dokazati so morali vsaj šestmesečno stalno bivanje v Španiji, kar so dosegli s predložitvijo občinskega potrdila o registraciji (*Certificado de Empadronamiento*). To je na prvi pogled absurda zahteva, vendar se je večina ilegalnih imigrantov dejansko registrirala pri občini, kar jim je zagotovilo brezplačno zdravstveno zavarovanje in pravico otrok do šolanja.

Literatura:

- BAGHANA**, Maria (ur.) 1997: *Immigration in Southern Europe*. Oeiras: Celta Editora.
- BAGHANA**, Maria 1998: Immigrant Involvement in the Informal Economy: The Portuguese Case. V: *Journal of Ethnic and Migration Studies* let. 24, št. 2. Brighton: JEMS, Sussex centre for migration research, University of Sussex, UK, 367–385.
- BALDWIN-EDWARDS**, Martin 1999: Where Free Markets Reign: Aliens in the Twilight Zone. V: Martin Baldwin-Edwards in Joaquin Arango (ur.), *Immigrants and the Informal Economy in Southern Europe*. London: Frank Cass, 1–15.
- BALDWIN-EDWARDS**, Martin in Joaquin **ARANGO** (ur.) 1999: *Immigrants and the Informal Economy in Southern Europe*. London: Frank Cass.
- CARELLA**, Maria in Roberta **PACE** 2001: Some Migration Dynamics Specific to Southern Europe: South-North and East-West Axis. V: *International migration* let. 39, št. 4. Oxford: Blackwell Publishers, 63–99.
- CHECA**, Francisco 2001: Introduccion: ¿Que ha pasado en El Ejido? V: Francisco Checa (ur.), *El Ejido: La ciudad-cortijo*. Barcelona: Icaria, 11–29.
- CORKILL**, David 2001: Economic Migrants and the Labour Market in Spain and Portugal. V: *Ethnic and Racial Studies* let. 24, št. 5. London, New York: Routledge, 828–844.
- DeGENOVA**, Nicholas P. 2002: Migrant »Illegality« and Deportability in Everyday Life. V: *Annual Review of Anthropology* let. 31. Palo Alto, Calif.: Annual Reviews Inc., 419–447.
- GEDDES**, Andrew 2000: *Immigration and European Integration: Towards Fortress Europe?* Manchester: Manchester University Press.
- - 2003: *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London: Sage.
- JAHN**, Andreas in Thomas **STRAUBHAAR** 1999: A Survey of the Economics of Illegal Migration. V: Martin Baldwin-Edwards in Joaquin Arango (ur.), *Immigrants and the Informal Economy in Southern Europe*. London: Frank Cass, 16–42.
- KING**, Russell 2000: Southern Europe in the Changing Global Map of Migration. V: Russell King, Gabriella Lazaridis in C. Tsardanidis (ur.), *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*. London: Macmillan, 1–26.
- KING**, Russell (ur.) 2001: *The Mediterranean Passage: Migration and New Cultural Encounters in Southern Europe*. Liverpool: Liverpool University Press.
- KING**, Russel in K. **RYBACZUK** 1993: Southern Europe and the International Division of Labour: From Emigration to Immigration. V: Russel King (ur.), *The New Geography of European Migration*. London: Belhaven, 175–206.
- LIPOVEC ČEBRON**, Uršula (ur.) 2002: *V zoni prebežništva: Antropološke raziskave*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.
- MARTÍNEZ VEIGA**, Ubaldo 1997: *La Integración Social de los Inmigrantes Extranjeros en España*. Madrid: Trotta.
- - 1999: Immigrants in the Spanish Labour Market. V: Martin Baldwin-Edwards in Joaquin Arango (ur.), *Immigrants and the Informal Economy in Southern Europe*. London: Frank Cass, 105–128.

MENDOZA, Cristóbal 2000: African Employment in Iberian Construction: A Cross-border Analysis. V: *Journal of Ethnic and Racial Studies* let. 26, št. 4. London, New York: Routledge, 609–634.

O'REILLY, Karen 2000: »New Europe, Old Boundaries«: British Migrants in Spain. V: *Journal of Social Welfare and Family Law* let. 22, št. 4. London, New York: Routledge, 479–491.

OLMO, Margarita del 1990: *La construcción cultural de la identidad: Inmigrantes argentinos en España*. Madrid: Universidad Complutense.

- - 2002: *La utopía en el exilio*. Madrid: Departamento de antropología de España y América.

PAJNIK, Mojca, Petra **LESJAK-TUŠEK** in Marta **GREGORČIČ** 2001: *Prebežniki, kdo ste?* Ljubljana: Mirovni inštitut.

SOLE, Carlota in Sònia **PARELLA** 2003: The Labour Market and Racial Discrimination in Spain. V: *Journal of Ethnic and Migration Studies* let. 29, št. 1. Brighton: JEMS, Sussex centre for migration research, University of Sussex, UK, 121–140.

STALKER, Peter 2002: Migration Trends and Migration Policy in Europe. V: *International migration* let. 40, št. 5. Oxford: Blackwell Publishers, 151–179.

STOLCKE, Verena 1995: Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe. V: *Current Anthropology* let. 36, št. 1. Chicago, etc.: University of Chicago Press, 1–24.

VIDEMŠEK, Boštjan 2005: Ko Afričan odide od doma, se ne sme vrniti praznih rok. V: *Delo, Sobotna priloga*, 29. 10. 2005. Ljubljana, 10–14.

WIKAN, Unni 2002: *Generous Betrayal: Politics of Culture in the New Europe*. Chicago: University of Chicago Press.

WILLIAMS, C. in J. **WINDEBANK** 1995: Black Market in the European Community: Peripheral Work for Peripheral Localities? V: *International Journal of Urban and Regional Research* let. 19, št. 1. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishing, 23–39.

ZOLBERG, Aristide R. 2001: Introduction: Beyond the Crisis. V: Aristide R. Zolberg in Peter M. Benda (ur.), *Global Migrants, Global Refugees: Problems and Solutions*. New York in Oxford: Berghahn Books, 1–16.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 11. 9. 2006